

НЕСПРОМОЖНІСТЬ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ САМОСТІЙНО ЗАДОВОЛЬНЯТИ СВОЇ ОСНОВНІ ЖИТТЄВІ ПОТРЕБИ ЯК УМОВА НАДАННЯ ПСИХІАТРИЧНОЇ ДОПОМОГИ У ПРИМУСОВОМУ ПОРЯДКУ

INABILITY OF AN INDIVIDUAL PERSON TO INDEPENDENTLY SATISFY HIS BASIC LIFE NEEDS AS A CONDITION FOR PROVIDING PSYCHIATRIC AID IN FORCED ORDER

Контаровська М.В., аспірант кафедри цивільно-правових дисциплін
Національна академія внутрішніх справ

Стаття присвячена проблематиці надання психіатричної допомоги у примусовому порядку та забезпечення при цьому законних прав та інтересів особи, яка страждає на психічні розлади та до якої застосовуються медичні заходи примусового характеру. Відзначено, що рівень психічного здоров'я людини визначається впливом багатьох факторів – соціальних, біологічних та психологічних. Здійснений аналіз чинного законодавства та спеціальної літератури, дозволив автору стверджувати, що питання психічного здоров'я людей, народонаселення в цілому, є актуальним нині і тому, що людство зіштовхнулося з різними стресовими факторами, здатними негативно вплинути на здоров'я людини, і зокрема на психічне, погіршити морально-психологічний клімат в родині через хворобу чи смерть близьких, руйнівні, з величезною кількістю жертв природні катаклізми, військові конфлікти, військові дії, зокрема і в Україні, які тягнуть за собою величезні людські втрати і спричиняють страждання для багатьох.

Досліджено неспроможність особи самостійно задовольняти свої основні життєві потреби на рівні, який забезпечує її життєдіяльність, як умову надання психіатричної допомоги фізичній особі у примусовому порядку. Наголошено, що можливість примусової госпіталізації передбачена не лише національним, але і міжнародно-правовими документами, головним нарративом яких виступає: не будь-яка особа може бути поміщена в психіатричний заклад в примусовому порядку, а лише тоді, коли уповноважений для цієї мети кваліфікований спеціаліст, встановить, що дана особа страждає психічним захворюванням, і що внаслідок цього існує серйозна загроза завдання безпосередніх чи невідворотних збитків самій особі або іншим.

Обґрунтовано, що під неспроможністю фізичної особи самостійно задовольняти свої основні життєві потреби на рівні, який забезпечує її життєдіяльність слід розуміти стан особи, незалежний від зовнішніх факторів, а викликаний внутрішніми факторами, пов'язаними з нестабільністю психічного здоров'я та які впливають на усвідомлення особою значення своїх дій та можливість керувати ними. В статті підкреслено, що для визнання неспроможності фізичної особи самостійно задовольнити свої основні життєві потреби, необхідна наявність встановленого медичним закладом відповідного діагнозу, що ґрунтується на результатах проведеної судово-медичної чи судово-психіатричної експертизи.

Ключові слова: фізична особа, психічне здоров'я, психіатрична допомога, психічний розлад, психічна хвороба, неспроможність задоволення життєвих потреб, примусова госпіталізація.

The article is devoted to the issue of compulsory psychiatric care and ensuring the legal rights and interests of a person suffering from mental disorders and to whom coercive medical measures are applied. It was noted that the level of mental health of a person is determined by the influence of many factors – social, biological and psychological. The analysis of current legislation and special literature allowed the author to state that the issue of mental health of people, the population as a whole, is relevant today and because humanity has encountered various stress factors that can negatively affect human health, and in particular mental, to worsen the moral and psychological climate in the family due to the illness or death of loved ones, destructive natural disasters with a huge number of victims, military conflicts, military actions, in particular in Ukraine, which entail huge human losses and cause suffering for many.

The inability of a person to independently satisfy his basic life needs at the level that ensures his life activity, as a condition for providing psychiatric assistance to a physical person in a compulsory manner, was investigated. It is emphasized that the possibility of forced hospitalization is provided for not only by national, but also by international legal documents, the main narrative of which is: not any person can be placed in a psychiatric institution in a compulsory manner, but only when a qualified specialist is authorized for this purpose, establishes that the person in question suffers from a mental illness and that as a result there is a serious threat of immediate or imminent harm to the person himself or others.

It is substantiated that under the inability of a physical person to independently satisfy his basic life needs at a level that ensures his life activity should be understood as a state of a person independent of external factors, but caused by internal factors associated with the instability of mental health and affecting the person's awareness the meaning of their actions and the ability to control them. The article emphasizes that in order to recognize the inability of a physical person to independently meet his basic life needs, it is necessary to have an appropriate diagnosis established by a medical institution based on the results of a forensic medical or forensic psychiatric examination.

Key words: physical person, mental health, psychiatric care, mental disorder, mental illness, inability to meet life needs, forced hospitalization.

Вступ. Останнім часом в багатьох країнах світу спостерігається погіршення стану психічного здоров'я населення, простежується й зміна самих захворювань. Необхідно відзначити, що рівень психічного здоров'я людини визначається впливом багатьох факторів – соціальних, біологічних та психологічних. Основними детермінантами збільшення психічних розладів є: погіршення стану навколишнього природного середовища, збільшення частоти виникнення надзвичайних ситуацій, щільність населення та його інтенсивне старіння, ускладнення освітніх та виробничих технологій, зростаючий інформаційний пресинг негативною інформацією, незадовільний стан фізичного здоров'я. До того ж, не аби якого впливу, мають соціально-культурні тенденції. Але при цьому, зауважують фахівці, найбільш уразливими до психічних розладів залишаються ті верстви населення, які опинилися в несприятливій життєвій ситуації [1, с. 35–36].

З усією очевидністю можна стверджувати, що питання психічного здоров'я людей, народонаселення в цілому, є актуальним нині і тому, що людство зіштовхнулося з різними стресовими факторами, здатними негативно вплинути на здоров'я людини, і зокрема на психічне, погіршити морально-психологічний клімат в родині через хворобу чи смерть близьких, руйнівні, з величезною кількістю жертв природні катаклізми, що фіксуються у всіх куточках планети, військові конфлікти, військові дії, зокрема і в нашій Україні, які тягнуть за собою величезні людські втрати і спричиняють страждання для багатьох. Всі ці стресові фактори, найбільш болісно вражають людську психіку, стан якої не завжди стабільний, навіть у відносно спокійному, та подекуди навіть сприятливому, середовищі.

Як бачимо, проблема психічного здоров'я є невід'ємною складовою політики держави, подолання

якої залежить від вирішення таких завдань: забезпечення конституційних прав пацієнта на повагу, конфіденційність, якісне лікування, реабілітації та дотримання санітарно-гігієнічних вимог щодо безпечного перебування у закладах охорони психічного здоров'я; забезпечення та отримання доступу до медичного страхування у приватному та державному секторах; проведення усіх необхідних заходів щодо збереження та зміцнення психічного здоров'я населення [2, с. 447]. Погоджуючись із такими висновками, ми переконані, що лише комплексний підхід до вирішення окреслених проблем, призведе до очікуваного суспільством результату – підвищення якості психічного здоров'я громадян, а відтак – до покращення загального здоров'я української нації.

Мета статті: здійснити теоретичний аналіз такої умови надання фізичній особі психіатричної допомоги в примусовому порядку як неспроможність особи самостійно задовольняти свої основні життєві потреби на рівні, який забезпечує її життєдіяльність; виокремити проблемні аспекти застосування такої умови примусової госпіталізації, в тому числі шляхом закріплення даного поняття у галузевому законодавстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання щодо надання фізичній особі психіатричної допомоги у примусовому порядку та питання дотримання її особистих немайнових прав, активно дискутуються в юридичній літературі. В числі вітчизняних науковців, які займаються окресленою проблематикою, слід назвати: Арламова О. Ю., Березовську Є. О., Дзеру О. В., Дзеру І. О., Дяченко Л. О., Заїку Ю. О., Корнацького В. М., Кризину Н. П., Кузнецову Н. С., Майданика Р. А., Михальчук В. М., Назаровську К. Б., Отраднову О. О., Сибірну Р. І., Сибірного А. В., Спірину І. Д., Хомів О. В. та б. ін.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про психіатричну допомогу», психіатрична допомога визначається як комплекс спеціальних заходів, спрямованих на обстеження стану психічного здоров'я осіб, профілактику, діагностику психічних розладів, лікування, нагляд, догляд, медичну та психологічну реабілітацію осіб, які страждають на психічні розлади, у тому числі внаслідок вживання психоактивних речовин.

Відповідно до ст. 14 Закону України «Про психіатричну допомогу» особа, яка страждає на психічний розлад, може бути госпіталізована до закладу з надання психіатричної допомоги в примусовому порядку і без її усвідомленої письмової згоди або без письмової згоди її законного представника, якщо її обстеження або лікування можливі лише в стаціонарних умовах, та при встановленні в особи тяжкого психічного розладу, внаслідок чого вона: вчиняє чи виявляє реальні наміри вчинити дії, що являють собою безпосередню небезпеку для неї чи оточуючих, або неспроможна самостійно задовольняти свої основні життєві потреби на рівні, який забезпечує її життєдіяльність [3].

Отже, однією із обставин, що вважається обґрунтованою необхідною для застосування заходів примусового характеру виступає неспроможність особи самостійно задовольняти свої основні життєві потреби на рівні, який забезпечує її життєдіяльність.

В літературі під поняттям «потреба» здебільшого розуміють об'єктивну життєву необхідність суб'єкта у засобах, достатніх для нормального його існування. Загалом така потреба формується за рахунок певної сукупності зовнішніх умов буття суб'єкта, що впливають з його сутнісних якостей, з його природи, необхідність у чомусь, що потрібне для створення і підтримання нормальних умов життя і функціонування людини або ж можливе відчуття фізіологічного, соціального або психологічного дискомфорту через брак чогось [4, с. 156].

На думку видатного американського психолога, гуманіста Абрахама Маслоу, найвищою потребою людини

є її потреба самоактуалізації, де виділено декілька рівнів (так звана піраміда) нагальних людських потреб: перший рівень – фізіологічні; другий рівень – безпеки і захищеності; третій рівень – соціальні; четвертий рівень – поваги; п'ятий рівень – пізнавальні; шостий рівень – естетичні потреби; сьомий рівень – самовираження. В свою чергу задоволеність життям виступає як найважливіший внутрішній фактор людини, що визначає її соціальну активність, взаємини з іншими людьми, ставлення до самої себе як до особистості [5, с. 140].

Однією із нагальних потреб людини є – біологічна (природна) потреба у виживанні, тобто у необхідності підтримувати життя людського організму завдяки споживанню їжі, води, тощо. Разом з тим, будь-яка особа, незалежно від віку, стану здоров'я, майнового стану тощо, для нормального існування та розвитку, природно потребує задоволення не лише фізіологічних потреб. Актуальними питаннями порядку денного залишаються задоволення творчих, соціальних, безпекових, духовних та естетичних потреб, потреби в повазі та визнанні. Цілком очевидно, що відсутність таких компонентів (або навіть одного із них) згубно впливає на особистість і може призвести до депресивних станів та інших негативних наслідків.

Однак брак можливості забезпечити собі засоби існування не завжди пов'язаний із наявністю у неї психічного розладу, що блокує можливість отримання стабільного доходу та належну організацію свого побуту. Реалії сьогодення свідчать, що неспроможність задовольнити свої побутові та інші потреби, залежить не від психічного стану особи, а від тих обставин, в яких вона опинилась в даний період часу. І ці обставини викликані не суб'єктивними, а виключно об'єктивними чинниками.

Нині – мільйони українських громадян залишилися без власного житла, без роботи, а відповідно і без засобів існування. По суті, ці особи не можуть задовольнити свої власні потреби, потреби своєї сім'ї, та інших осіб, яких за законом вони повинні утримувати.

Нездатність (неспроможність) задовольнити свої життєві потреби через обставини, які слід розглядати як складні життєві, і які зумовлені наслідками поточної ситуації в нашій країні – відчуття постійної небезпеки і незащищеності, перебування в окупації, вимушений виїзд з постійного місця проживання, реальні загрози життю і здоров'ю, відсутність даху над головою, відсутність роботи і заробітку, втрата цінностей і зневіра до майбутнього, не повинна тлумачитися як ознака психічного розладу. Можливо, і беззаперечно, такий стан особи потребує психологічної допомоги (корекції), але, зрозуміло, без поміщення до медичного закладу, тим більше у примусовому порядку.

Так, в провадженні Вінницького міського суду Вінницької області перебувала цивільна справа за заявою Кошарського некомерційного підприємства «Вінницька обласна клінічна психоневрологічна лікарня ім. акад. О. І. Ющенка Вінницької обласної ради» про госпіталізацію ОСОБА_1 в примусовому порядку без його згоди. Судом було встановлено, що подана заява про госпіталізацію в примусовому порядку мотивована тим, що ОСОБА_1 була госпіталізована за направленням сімейного лікаря АЗП сімейної медицини с. Новожиловів, ОСОБА_2, який після особистого огляду ОСОБА_1 зробив висновок про необхідність його госпіталізації у психіатричний стаціонар для обстеження та лікування у зв'язку із наявністю у нього психічного розладу. Вищевикладене й стало підставою для звернення до суду з вимогою про госпіталізацію ОСОБА_1 в примусовому порядку без його згоди. В судовому засіданні представник лікарні заявлені вимоги підтримав та аргументуючи їх мотивами, викладеними в заяві. Просив заяву задовольнити. Прокурор щодо задоволення заяви не заперечував. ОСОБА_1 усвідомленої згоди на госпіталізацію не дав. Законні представники не заперечу-

вали щодо задоволення заяви. ОСОБА_1 був оглянутий комісією лікарів-психіатрів лікарні, в результаті чого було встановлено, що ОСОБА_1 виявляє ознаки психічного розладу у вигляді глибокої розумової відсталості зі значними порушеннями поведінки, що потребують догляду та лікувальних заходів. ОСОБА_1 відповідно до ст. 14 ЗУ «Про психіатричну допомогу» неспроможний самостійно задовольняти свої основні життєві потреби на рівні, який забезпечує її життєдіяльність (значно відступає в розумовому розвитку, не розвивається мова, збудливий, розгальмований, себе не обслуговує, має судомні напади 1 раз на 6 місяців), а тому потребує примусової госпіталізації в примусовому порядку без його згоди. Стаття 14 Закону України «Про психіатричну допомогу» встановлює, що особа, яка страждає на психічний розлад, може бути госпіталізована до психіатричного закладу без її усвідомленої згоди або без згоди її законного представника, якщо її обстеження або лікування можливі лише в стаціонарних умовах, та при встановленні в особи тяжкого психічного розладу, внаслідок чого вона: вчиняє чи виявляє реальні наміри вчинити дії, що являють собою безпосередню небезпеку для неї чи оточуючих, або неспроможна самостійно задовольняти свої основні життєві потреби на рівні, який забезпечує її життєдіяльність. Заяву Комунального некомерційного підприємства «Вінницька обласна клінічна психоневрологічна лікарня ім. акад. О. І. Ющенка Вінницької обласної ради» про госпіталізацію ОСОБА_1 в примусовому порядку без його згоди задоволена повністю [6].

Варто вказати, що можливість примусової госпіталізації передбачена не лише національним, але і міжнародно-правовими документами, серед яких необхідно виділити Принципи захисту психічно хворих осіб і покращення психіатричної допомоги, затверджені Генеральною Асамблеєю ООН (Резолюція 46/119 від 17 грудня 1991 г.). Відповідно до принципу 16 названої резолюції, не будь-яка особа може бути поміщена в психіатричний заклад в примусовому порядку, а лише тоді, коли уповноважений для цієї мети (згідно закону) кваліфікований спеціаліст, який працює у сфері психіатрії, встановить, що дана особа страждає психічним захворюванням, а також визначить, що внаслідок цього захворювання існує, зокрема, серйозна загроза завдання безпосередніх чи невідворотних збитків цій особі або іншим особам [7].

Висновки. Отже, під неспроможністю фізичної особи самостійно задовольняти свої основні життєві потреби на рівні, який забезпечує її життєдіяльність пропонується розуміти стан особи, незалежний від зовнішніх факторів, а викликаний внутрішніми факторами, пов'язаними з нестабільністю психічного здоров'я та які впливають на усвідомлення особою значення своїх дій та можливість керувати ними.

Для визнання неспроможності фізичної особи самостійно задовольняти свої основні життєві потреби, необхідна наявність встановленого медичним закладом відповідного діагнозу, що ґрунтується на результатах проведеної судово-медичної чи судово-психіатричної експертизи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Психіатрія і наркологія : підручник. За ред. В. Л. Гавенка, В. С. Бітенського. Київ : ВСВ «Медицина», 2015. 512 с.
2. Чорна В.В. Реформування охорони здоров'я для зміцнення психічного здоров'я населення України та досвід країн Європейського Союзу. *Вісник Вінницького національного медичного університету*. 2020. № 24. Т. 3. С. 447–456.
3. Про психіатричну допомогу. Закон України № 1489-III від 20 лютого 2000 року (станом на 31.03.2023). *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 19. Ст. 143.
4. Рудницький С. Політичне і соціальне у потребах: проблеми взаємозалежності і співвідношення. *Політичний менеджмент*. 2012. № 4–5. С. 154–164.
5. Каргіна Н.В., Цибух Л.М., Мельничук І.В. Специфіка фактурної структури особистості з високим і низьким рівнем задоволеності життям. 2020. Вип. 16. С. 140–144.
6. Судовий реєстр по справі 127/10945/23 № 127/10945/23 Провадження № 2-о/127/205/2318.04.2023.
7. Принципи захисту психічно хворих осіб і покращення психіатричної допомоги. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН № 46/119 від 17 грудня 1991 року. URL: <http://prava-ljudyny.org/pryntsyru-zahystu-psyhichno-hvoryh-osib-i-polipshennya-psyhiatrychnoyi-dopomogy/>